

Łukasz Piotr Dryblak

Emigracyjny dialog polsko-rosyjski w latach 1939–1956. Spojrzenie z dwóch stron na stosunki polsko-rosyjskie, konfrontacje idei, koncepcji oraz analiz politycznych

Praca doktorska napisana pod kierunkiem profesora dr. hab. Andrzeja Nowaka

Streszczenie w języku polskim

Niniejsza praca doktorska stanowi próbę prześledzenia płaszczyzn polsko-rosyjskiego dialogu i rywalizacji w sferze idei i polityki w warunkach uchodźstwa w latach 1939–1956. Przedmiotem badań były zarówno stosunki między emigrantami, jak również promowane przez nich idee i koncepcje polityczne, poddane analizie porównawczej oraz przedstawione na wybranych zagadnieniach oceny ZSRS.

Początkowa cezura pracy związana jest z pojawieniem się nowej fali uchodźstwa na Zachodzie, tym razem głównie Polaków, ale również Rosjan. Terminus ante quem wyznaczają natomiast zachodzące w bloku komunistycznym przemiany, wpływające w istotny sposób na postrzeganie własnej sytuacji przez ogół emigracji, na dalszą działalność wychodźstwa oraz na stosunki panujące za „żelazną kurtyną”.

Główne pytania, na które czytelnik znajdzie odpowiedź w tej pracy to: jakie były główne ośrodki dialogu polsko-rosyjskiego? Jak on wyglądał i jak ewoluował? Na jakich zagadnieniach się koncentrowano? Kto był jego inicjatorem? Dlaczego i z czyjej winy poszczególne inicjatywy kończyły się fiaskiem? Porównawczy charakter prowadzonych badań pozwolił również na określenie, jakie tematy i zagadnienia cieszyły się największym zainteresowaniem obu emigracji, w jaki sposób je postrzegano i interpretowano oraz z czego wynikały różnice w ocenach danych wydarzeń.

Dialog polsko-rosyjski został zaprezentowany w pracy w kontekście aktywności głównych podmiotów polityki międzynarodowej, które miały pośredni, a czasem również bezpośredni wpływ na polsko-rosyjską dyskusję w Europie Zachodniej i USA. Ważnym kontekstem była również aktywność innych emigracji politycznych, zwłaszcza ukraińskiej, która po wojnie stanowiła bardzo ważny punkt odniesienia dla polskich i rosyjskich działaczy politycznych.

Głównymi zagadnieniami, wokół których toczył się dialog, był stosunek do bloku sowieckiego, narodów prometejskich (zwłaszcza Ukraińców i Białorusinów), kwestii granic, ale także wybranych wydarzeń historycznych, politycznych czy wizji organizacji przyszłej Europy, zwłaszcza Środkowo-Wschodniej.

Porównując okres poprzedzający wybuch II wojny światowej, lata wojny oraz okres po jej zakończeniu, trzeba przyznać, że stosunek emigracji rosyjskiej do Polski zmieniał się w zależności od koniunktury politycznej, czyli aktualnej pozycji międzynarodowej Polski. Przełomem w stosunku Rosjan do Polski było jednak odzyskanie przez nią niepodległości. Rosjanie w okresie międzywojennym zaakceptowali ten fakt, kwestią dyskusyjną dla nich był jedynie zasięg polskiej granicy wschodniej oraz to, czy i jak powinna ona być związana z Rosją.

Wybuch II wojny światowej osłabił pozycję Polaków względem emigracji rosyjskiej, co wiązało się z nasileniem dyskusji na temat nowej granicy polsko-sowieckiej. Wielu Rosjan z satysfakcją powitało

odebranie Polsce ziem wschodnich. Ten entuzjazm osłabł wraz ze zwycięstwami Armii Czerwonej i pogorszeniem, a w ostateczności zerwaniem przez Kreml stosunków dyplomatycznych z rządem polskim. W roku 1943 Rosjanie zaczęli dostrzegać fatalne położenie Polski, zaś groźbę jej sowietyzacji odczytywali jako koniec szans na liberalizację systemu sowieckiego, co zaowocowało zmianą w stosunku publicystów rosyjskich do Polski, o której zaczęto pisać ze współczuciem. Po wojnie sytuacja się odwróciła to Polacy zaczęli bardziej interesować się emigracją rosyjską, której pozycja zaczęła początkowo rosnąć, na skutek wprowadzenia w życie przez Amerykanów planu wojny psychologicznej z ZSRS. Rząd RP wspierany przez środowisko prometejskie i federalistyczne starał się promować sprawę polską w USA, ale także współpracować z innymi narodami w celu przeciwdziałania wpływom rosyjskim. Z drugiej strony Rosjanie starali się odwieść Polaków od współpracy z narodami ujarzmionymi.

W czasie II wojny światowej głównym ośrodkiem dialogu polsko-rosyjskiego był Nowy Jork. Do szeregu incydentalnych kontaktów lub prób podjęcia współpracy doszło także w Portugalii, Francji Vichy, w Jugosławii i Wielkiej Brytanii. Po wojnie ośrodek nowojorski stracił na znaczeniu na rzecz paryskiego, gdzie funkcjonowały dwa kręgi starające się inicjować dyskusję polsko-rosyjską. Z jednej strony było to Koło Przyjaźni Polsko-Rosyjskiej, kierowany przez Władysława Pelca i Władimira Łazarewskiego, a z drugiej „Kultura” Jerzego Giedroycia. Wśród miejsc, w których dochodziło do kontaktów polsko-rosyjskich, poza już wspomnianym Nowym Jorkiem, był Londyn (siedziba rządu RP i Naczelnego Wodza gen. Władysława Andersa), Monachium, Frankfurt nad Menem, Madryt, czy Bruksela.

W czasie wojny największe znaczenie uzyskały ugrupowania opowiadające się za ustrojem demokratycznym oraz federalizacją Rosji. W pewnym sensie zatem idee propagowane przez Dmitrija Fiałosofowa stały się w czasie wojny, a zwłaszcza po jej zakończeniu udziałem szerszych środowisk emigracyjnych (demokratów, socjalistów, ale także konstytucyjnych monarchistów), które jeszcze w latach trzydziestych w sposób zdecydowany odrzucały myśl o federalizacji Rosji. Demokratyczna Rosja jako idea była obecna głównie w myśli spadkobierców Józefa Piłsudskiego. Przeszkodą dla jej realizacji był brak partnerów ze strony rosyjskiej, po której wiele osób uważało ewentualny podział Rosji za zagrożenie większe od komunizmu. Ponadto, chociaż środowiska demokratyczne opowiadały się za ideą wolności, to jednak trudno im było zaakceptować objęcie nią wszystkich narodów imperium. Ważnym pytaniem stawianym w pracy jest kwestia nośności głoszonych przez emigrantów idei oraz ich wzajemnej recepcji. To głównie rosyjscy demokraci nawiązywali do koncepcji polskich intelektualistów. Polska myśl wywierała na nich większy wpływ aniżeli rosyjska na Polaków.

Pracę zamyka część składająca się z trzech studiów przypadku, które poświęcone są: Siergiejowi Mielgunowowi, Jerzemu Niezbrzyckiemu i Józefowi Mackiewiczowi – postaciom, które w sposób szczególny wpłynęły na kształtowanie relacji polsko-rosyjskich na emigracji.

Słowa kluczowe w języku polskim

emigracja, Rosja, Polska, sowietologia, wywiad, Mackiewicz, Anders, Wraga, Kultura, Giedroyc